

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ

Ю. О. Мартинюк

ЗАГАЛЬНА ТА ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ

Методичні рекомендації з курсу

Спеціальність 014 Середня освіта (за предметними спеціалізаціями)

Предметна спеціальність 014.05 (Біологія та здоров'я людини)

ОДЕСА
ОНУ
2022

Автор:

Ю. О. Мартинюк, кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної психології і психології розвитку особистості ОНУ імені І. І. Мечникова.

Рецензенти:

С. Л. Чачко, кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної психології і психології розвитку особистості ОНУ імені І. І. Мечникова;

З. О. Кіреєва, доктор психологічних наук, професор, завідувачка кафедри загальної психології і психології розвитку особистості ОНУ імені І. І. Мечникова.

Рекомендовано вченою радою ф-ту психології та соціальної роботи
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.
Протокол № 7 от 31 травня 2022 р.

Мартинюк Ю. О.

Загальна та вікова психологія : метод. рекомендації з курсу для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» за спец. 014 Середня освіта (за предметними спеціалізаціями), предметна спеціальність 014.05 (Біологія та здоров'я людини) / Ю. О. Мартинюк. – Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2022. – 44 с.

Методичні рекомендації призначено для студентів денної й заочної форми навчання на біологічному факультеті. Ціль рекомендацій – надати методичну допомогу студентам в організації навчально-дослідницької діяльності та забезпечити єдині критерії оформлення завдань з курсу "Загальна та вікова психологія".

Можуть бути використані студентами при підготовці до відповідей на практичних заняттях, оформленні робіт при самостійному виконанні завдань, при підготовці до модулю та іспиту.

1. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ

Методичні рекомендації з курсу «Загальна та вікова психологія» розроблені кафедрою загальної психології і психології розвитку особистості на основі освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів відповідно до навчального плану для спеціальності 014.05 (Біологія та здоров'я людини) очної форми навчання. Згідно з навчальним планом вивчення «Загальної та вікової психології» здійснюється на 1-му курсі очної форми навчання.

Мета вивчення курсу "Загальна та вікова психологія" – допомогти студентам засвоїти теоретико-методичні підходи, надати студентам фундаментальні знання та розкрити закономірності функціонування та проявів психіки людини, провести аналіз закономірностей функціонування психіки на різних етапах розвитку людини, сприяти на цій основі підвищенню загальнокультурного рівня студентів, допомогти розумінню ними власної індивідуальності й розкриттю творчого потенціалу.

До завдань курсу «Загальна та вікова психологія» належать:

1. Розширення світоглядного і професійного горизонту в результаті ознайомлення з розвитком психології як науки та її галузей: загальної та вікової психології;
2. Формування уявлення про психічну активність як засіб відображення та перетворення навколишнього світу; аналіз закономірностей функціонування психіки в онтогенезі;
3. Ознайомлення з структурними компонентами психіки та їх взаємозв'язком;
4. Формування студентами навичок свідомого самоконтролю та саморегуляції власних психічних станів та поведінки;
5. Набуття студентами знання вікових закономірностей розвитку, розуміння особистісних особливостей розвитку людини, знання про новоутворення і діяльність в той чи інший віковий період.

Процес вивчення дисципліни спрямований на формування елементів наступних **компетентностей та програмних результатів навчання:**

а) інтегральна: Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми в галузі середньої освіти при здійсненні педагогічної діяльності з навчання біології та основ здоров'я або у процесі навчання, що передбачає застосування законів, теорій та методів педагогічної та біологічної наук і характеризується комплексністю та невизначеністю умов;

б) загальних (ЗК): ЗК 03. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу. ЗК 04. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

в) спеціальних, фахових (СК): ФК 01. Здатність демонструвати базові знання в галузі біологічних наук, педагогіки, методики навчання біології та основ здоров'я та на межі предметних галузей, здійснювати їх інтеграцію під час виконання професійних завдань. ФК 10. Здатність здійснювати добір змісту, методів і засобів навчання біології та основ здоров'я, спрямованих на розвиток здібностей учнів з урахуванням їх вікових та індивідуальних особливостей, міжособистісних взаємин школярів у класі. ФК 11. Здатність створювати сприятливі умови для навчання і виховання дітей з особливими потребами, надавати їм індивідуальну допомогу у процесі навчання біології та основ здоров'я.

Зміст підготовки бакалавра у процесі вивчення дисципліни, сформульований у термінах результатів навчання:

ПРН 01. Інтегрувати знання психології, педагогіки, методики навчання біології та основ здоров'я для реалізації завдань біологічної освіти у закладах загальної середньої освіти.

ПРН 04. Пояснювати будову, функції, процеси життєдіяльності, онто- та філогенез живих організмів з врахуванням вікових та пізнавального інтересу, мотивації до навчання та саморозвитку здобувачів середньої освіти.

ПРН 15. Організовувати співпрацю з учнями, їхніми батьками, колегами з метою досягнення спільних цілей у педагогічній діяльності.

ПРН 19. Адаптувати зміст, форми і методи навчання відповідно до вікових та індивідуальних особливостей учнів, у тому числі з

особливими освітніми потребами.

ПРН 24. Вміти діагностувати особливості розвитку особистості учня та класного колективу і на цій основі планувати та здійснювати навчальну і виховну роботу.

2. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1. Загальне поняття про психологію як науку. Предмет психології. Її задачі

Загальне поняття про психологію. Визначення терміна «психологія». Фундаментальні і прикладні галузі психології. Становлення і формування основних галузей психології. Завдання загальної психології. Місце та значення загальної психології серед інших галузей психологічних знань.

Психіка як властивість високоорганізованої живої матерії. Природа і механізми психічних явищ. Психіка і її основні функції. Загальна характеристика психічних процесів. Риси людини, що пов'язані з формуванням та проявом психічних процесів. Психічні властивості людини, їх зміст, структура та форми прояву. Роль психічних властивостей в житті людини. Загальне поняття про психічні стани. Роль психічних станів в житті людини. Проблема можливості та адекватності пізнання людиною світу та себе. Специфічні особливості психічного відображення людини.

Загальне уявлення про методи наукового дослідження. Основні групи психологічних методів: об'єктивні і суб'єктивні. Спостереження і його види. Суб'єктивні методи кількісної оцінки психічних явищ. Опитування – метод збору первинної інформації. Основні типи психологічних тестів. Проективні тести. Експеримент як основний метод сучасної психології. Види експериментів (лабораторний, природний).

Тема 2. Загальні засади вікової психології

Вікова психологія як галузь психологічної науки. Об'єкт, предмет і джерела вікової психології. Структура, функції і завдання вікової психології. Місце вікової психології в системі психологічних наук. Напрями, концепції, теорії вікової психології. Біогенетичний напрям. Соціогенетичний напрям. Концепція конвергенції (взаємодії) двох факторів розвитку дитини. Когнітивно-генетична теорія. Теорія трьох ступенів розвитку дитини. Система діагностики психічного розвитку дитини від народження до юнацького віку. Теорія розвитку вищих психічних функцій. Теорія поетапного формування розумових дій. Теорія ігрової діяльності та її впливу на психічний і особистісний розвиток дитини.

Теоретичні основи вікової психології. Методологічні засади і методи вікової психології. Парадигми вікової психології. Позитивістська (природничо-наукова) парадигма. Гуманістична парадигма. Цільова (телеологічна) парадигма. Духовна парадигма. Принципи вікової психології. Методи вікової психології. Виникнення і розвиток вікової психології. Зародження знань і з вікової психології у давньому світі. Ідеї вікової психології у середньовіччі та в епоху Відродження. Ідеї вікової психології в епоху Просвітництва. Становлення вікової психології у XIX - на початку XX ст. Загальні тенденції розвитку вікової психології у другій половині XX - на початку XXI ст. Виникнення і розвиток вікової психології в Україні. Ідеї вікової психології у сповідальній і автобіографічній літературі.

Тема 3 . Поняття про відчуття. Класифікація відчуттів

Загальне поняття про відчуття як про основу всіх інших психічних процесів. Відчуття як чуттєве відображення окремих властивостей предметів при їх безпосередньому впливі на органи чуття. Фізіологічні механізми відчуття. Поняття про аналізатори. Рефлекторний характер аналізатора.

Види відчуттів. Загальне уявлення про класифікації відчуттів. Інтероцептивні, пропріоцептивні і екстероцептивні відчуття.

Контактні і дискантні відчуття. Класифікація відчуттів залежно від аналізаторів і адекватних (відповідних) їм подразників. Види відчуттів та їх особливості: зорові відчуття, слухові відчуття, вібраційні відчуття, нюхові відчуття, смакові відчуття, шкірні відчуття, органічні відчуття, статичні відчуття та кінестезичні відчуття.

Основні властивості і характеристики відчуттів. Властивості відчуттів: якість, інтенсивність, тривалість, просторова локалізація. Абсолютна чутливість і чутливість до розрізнення. Абсолютний і відносний порогові відчуттів. Основний психофізичний закон Вебера-Фехнера. Сенсорна адаптація і взаємодія відчуттів. Поняття про сенсорну адаптацію. Взаємодія відчуттів: взаємодія між відчуттями одного виду, взаємодія між відчуттями різних видів. Поняття про сенсibilізацію. Явище синестезії. Особливості прояву властивостей і характеристик відчуттів в процесі навчання: молодший шкільний вік; підлітковий вік; старший шкільний вік.

Особливості роботи відчуттів на різних етапах розвитку особистості і їх значення у житті людини. Значення основних аналізаторних систем в процесі формування навчального процесу. Різноманітність відчуттів і відображення значущих для людини властивостей її життєдіяльності. Значення відчуттів у підлітковому віці.

Тема 4. Поняття про увагу, її критерії і функції

Увага як психічний процес або властивість особистості. Основні характеристики уваги. Основні функції уваги. Класифікація теорій уваги. Фізіологічні механізми уваги. Вчення про домінанту. Розвиток уваги в онтогенезі. Значення уваги для пізнавальної діяльності особистості, особливо у молодшому шкільному віці та у підлітків. Розвиток уваги старшокласників

Основні види уваги, увага і фактори, що їх спонукають на кожному етапі розвитку особистості. Психофізичні характеристики стійкості уваги і її основні умови. Концентрація і розподіл уваги в

процесі навчання. Переключення і обсяг уваги. Інтенсивність, як одна із властивостей уваги. Відволікання і його фізіологічні основи. Уявна і справжня неуважність. Поняття уважності.

Тема 5. Поняття про пам'ять. Функції та теорії пам'яті

Пам'ять як психічний процес. Базові функції пам'яті. Основні теорії функціонування пам'яті. Класифікація окремих видів пам'яті; по характеру психічної активності, по характеру цілей діяльності, по тривалості закріплення і збереження матеріалу.

Основні процеси і механізми пам'яті. Основні види запам'ятовування. Фактори, що визначають успішність запам'ятовування. Збереження, як процес роботи пам'яті. Рівні збереження інформації в психіці людини. Чинники, що визначають якість зберігання інформації. Відтворення як процес відновлення образу. Навмисне і ненавмисне відтворення. Пригадування. Впізнання. Спогади. Чинники, що впливають на успішність відтворення.

Забування, як процес втрати або погіршення точності або обсягу матеріалу. Основні форми забування. Забування: причини та профілактика.

Індивідуальні особливості пам'яті та її розвиток. Розвиток пам'яті молодшого школяра. Особливості роботи процесів пам'яті у молодшому шкільному віці. Розвиток пам'яті підлітка. Розвиток пам'яті старшокласників. Особливості роботи механізмів пам'яті в підлітковому та старшому шкільному віці. Закони пам'яті. Поняття про амнезію.

Тема 6. Поняття про уяву, її функції та особливості

Уява як психічний процес створення образів предметів та явищ шляхом приведення наявних знань людини в нові, незвичні поєднання.

Види образів уяви. Функції уяви. Характерні риси уяви. Фізіологічні основи уяви. Зв'язок уяви з регуляцією органічних процесів і рухів. Види уяви. Класифікація уяви по ступеню навмисності. Відтворююча уява. Творча уява. Мрія. Механізми

переробки уявлень в уявлювані образи.

Індивідуальні особливості уяви на різних етапах розвитку дитини. Роль уяви в різних видах творчості та діяльності. Художня, наукова та технічна творчість. Зв'язок уяви з сприйманням, пам'яттю, мисленням. Роль уяви в житті людини. Розвиток уяви молодшого школяра. Значення уяви у житті підлітків. Дослідження творчої уяви в молодшому шкільному віці. Розвиток уяви старшокласників.

Тема 7. Поняття про процес "мислення", його особливості

Особливості мислення як вищого пізнавального процесу. Поняття "розумові дії" та "розумові операції". Основні характеристики мислення.

Основні види розумових операцій. Аналіз і синтез як основні операції мислення. Види аналітичних операцій і операцій процесу синтезу. Суть операції порівняння. Безпосереднє й опосередковане порівняння. Помилки порівняння. Абстракція як процес відволікання. Узагальнення, як поглиблення синтезуючої діяльності. Конкретизація як процес уявлення одиничного.

Поняття «проблемна ситуація». Особливості вирішення розумової задачі. Поняття як форма мислення. Одиничні і загальні поняття. Конкретні та абстрактні поняття. Особливості родових та видових понять. Судження, як форма мислення, яка містить твердження або заперечення. Види судження і їх особливості. Умовивід як вища форма мислення. Суть індуктивного умовиводу. Поняття дедукції.

Класифікація мислення. Види мислення, залежно від змісту завдання: наочно-дієве, наочно-образне та словесно-логічне (абстрактне) мислення. Залежно від характеру завдань мислення буває таких видів: теоретичне та практичне. Класифікація процесу мислення за ступенем новизни і оригінальності завдань: творче (продуктивне) та відтворююче (репродуктивне) мислення.

Індивідуальні особливості мислення: самостійність, критичність, гнучкість, глибина, широта, послідовність та швидкість мислення.

Поняття про інтелект. Фізіологічні основи мислення.

Взаємозв'язок мислення і мови. Розвиток видів мислення в онтогенезі. Розвиток мислення підлітка. Особливості вирішення проблемних ситуацій в підлітковому віці. Розумові операції, які використовують молодші та старші школярі в процесі навчання. Розвиток загального інтелекту молодшого школяра. Розвиток мислення старшокласників. Розвиток інтелекту старшокласників.

Тема 8. Мова і мовлення: загальні характеристики

Поняття "мовлення" та "мова". Мова як система знаків або умовних символів. Фізіологічні основи мовлення як результат діяльності другої сигнальної системи, де подразником виступає слово. Відмінності мови та мовлення. Теоретичні проблеми виникнення мови.

Функції мовлення. Види мовлення: зовнішнє та внутрішнє. Види зовнішнього мовлення: усне і писемне, монолог і діалог. Внутрішнє мовлення. Порухення мовлення. Відмінність мовлення людей від засобів спілкування тварин. Мовлення як інструмент мислення.

Етапи мовленнєвого розвитку людини. Індивідуальні особливості мовлення на різних етапах онтогенезу. Розвиток мовлення молодшого школяра. Особливості формування усного та письмового мовлення в молодшому та старшому шкільному віці. Розвиток мовлення підлітків. Засоби та основні характеристики комунікації в підлітковому віці. Особливості спілкування у ранній юності. Спілкування старшокласників з однокласниками. Спілкування старшокласників з дорослими. Інтимне спілкування у ранній юності. Розвиток мовлення старшокласників

Тема 9. Емоційна сфера

Визначення понять "емоції" і "почуття". Співвідношення понять "емоції" і "почуття". Основні емоції, які виділяються в психологічній науці: радість, подив, страждання, гнів, відраза, презирство, страх та сором. Афективний простір. Основні особливості емоцій і почуттів.

Амбівалентність емоцій. Позитивні та негативні аспекти прояву емоцій та почуттів.

Фізіологічні основи емоцій. Особливості прояву емоцій. Роль другої сигнальної системи у формуванні емоцій. Психологічні теорії емоцій. Види емоцій.

Вищі почуття. Види вищих почуттів : моральні, інтелектуальні, естетичні, праксичні. Особливості прояву вищих почуттів на різних етапах онтогенезу. Роль вищих почуттів в молодшому шкільному віці та їх вплив на процес навчання у школі.

Форми переживання почуттів. Настрій як вияв позитивної або негативної емоції протягом певного проміжку часу. Джерела та особливості настрою. Афект як сильне і відносно короткочасне емоційне переживання. Особливості афектів. Поняття "афективний комплекс". Поняття про емоційний стрес. Стрес як неспецифічна реакція організму. Дістрес. Відмінності стресу та дістресу. Фрустрації і її різновиди.

Особливості розвитку емоцій і почуттів. Роль емоцій і почуттів у життєдіяльності людей та тварин. Вплив почуттів на міжособистісні відносини. Особливості діагностики прояву емоційних станів на різних етапах розвитку дитини. Статеві різновиди прояву емоційних станів у дівчат і хлопців в підлітковому віці.

Тема 10. Воля: характеристика вольових дій і їх розвиток

Поняття про волю як про свідому цілеспрямовану психічну активність, пов'язану з подоланням перешкод. Функції волі. Загальна характеристика вольових дій. Воля як процес свідомого регулювання поведінки. Довільні і мимовільні рухи. Особливості довільних рухів і дій.

Основні психологічні теорії волі. Проблема волі в роботах античних філософів. Проблема волі в часи середньовіччя. Концепції "свободи волі" в епоху Відродження. Екзистенціалізм – "філософія існування". Підхід І. П. Павлова до розгляду проблеми волі. Трактатування волі з позиції біхевіоризму. Психоаналітичні концепції

волі.

Фізіологічні і мотиваційні аспекти вольових дій. Фізіологічні основи волі. Роль другої сигнальної системи у формуванні вольових дій. Основні і побічні мотиви вольових дій. Роль потреб, емоцій, інтересів і світогляду у формуванні вольових дій. Структура вольових дій. Компоненти вольових дій. Роль потягів і бажань у формуванні мотивів і цілей діяльності. Зміст, цілі і характер вольової дії. Боротьба мотивів і виконання прийнятого рішення.

Вольові якості людини і їхній розвиток. Основні якості волі. Самоконтроль і самооцінка.

Основні етапи і закономірності формування вольових дій у людини. Роль свідомої дисципліни у формуванні волі. Зв'язок волі і почуттів. Вікові особливості волі: раннє дитинство; дошкільний вік; молодший шкільний вік; підлітковий вік; старший шкільний вік. Розвиток спонукальної (мотиваційної) сфери підлітка. Значення мотивів діяльності і поведінки в розвитку особистості підлітка.

Тема 11. Особистість

Поняття про особистість в психології. Співвідношення понять людина, індивід, суб'єкт, особистість, індивідуальність. Типові ознаки індивіда. Особистість і її основні ознаки. Рівні прояву індивідуальності. Прояв індивідуальності в темпераменті, здібностях, характері, якостях пізнавальних процесів, стилі діяльності.

Теорії особистості. Психодинамічні підходи (психоаналіз З. Фрейда, індивідуальна теорія особистості А. Адлера, аналітична теорія особистості К. Г. Юнга). Его-психологія (Его-теорія особистості Е. Еріксона, гуманістична теорія особистості Е. Фромма, соціокультурна теорія особистості К. Хорні). Теорія особистісних рис (Ф. Олпорт, Дж. Кеттел, Г. Айзенк). Біхевіоризм (Б. Скіннер та ін.), який базується на ідеї впливу на людину її соціального оточення. Когнітивний підхід (А. Елліс, Д. Роттер і ін.) є спробою пояснити природу контролю людини над своїм існуванням, щоб надати йому певний сенс. Гуманістичний підхід (Ф. Перлс, К. Роджерс, А. Маслоу

та ін.) – концепція становлення. Новітні тенденції в теоретичній розробці психологічних проблем особистості.

Структура особистості в зарубіжній психології. Структура особистості за А. В. Петровським. Проблема співвідношення біологічного та соціального в структурі особистості. Основні чинники формування особистості.

Тема 12. Періодизації розвитку особистості

Рушійні сили, чинники й умови психічного розвитку. Психічний і особистісний розвиток людини. Основні концепції психічного і особистісного розвитку. Умови психічного розвитку. Суперечності розвитку. Детермінанти (чинники) психічного розвитку. Об'єктивні детермінанти психічного розвитку. Суб'єктивні детермінанти психічного розвитку.

Теорії вікового психічного розвитку. Загальні закономірності розвитку особистості. Показники і порушення психічного та особистісного розвитку. Показники психічного і особистісного розвитку. Порушення психічного і особистісного розвитку. Провідна роль суспільного навчання і виховання у психічному і особистісному розвитку дитини. Періодизація вікового розвитку. Вікові кризи.

Психологія молодшого школяра (зрілого дитинства). Загальна характеристика розвитку молодшого школяра. Анатомо-фізіологічні можливості молодшого школяра. Соціальна ситуація розвитку молодшого школяра. Провідна діяльність молодшого школяра. Новоутворення молодшого шкільного віку. Розвиток самосвідомості молодшого школяра. Розвиток спонукальної сфери молодшого школяра. Особливості пізнавальної сфери молодшого школяра. Розвиток сприймання молодшого школяра.

Психологія підлітка. Загальна характеристика психічного і особистісного розвитку підлітка. Соціальна ситуація розвитку підлітка. Провідна діяльність підлітка. Міжособистісне спілкування підлітка. Суспільно корисна діяльність підлітка. Навчання підлітка. Психологічні новоутворення підліткового віку. Почуття дорослості у підлітковому віці.

Потреба підлітка у самоствердженні. Розвиток самосвідомості у підлітковому віці. Самопізнання підлітка. Самооцінка і домагання підлітка. Пізнавальний розвиток у підлітковому віці. Розвиток пізнавальних інтересів у підлітків. Педагогічно занедбані підлітки.

Психологія ранньої і зрілої юності. Загальні особливості ранньої юності. Фізичне дозрівання та соціалізація в ранній юності. Соціальна ситуація розвитку в ранній юності. Новоутворення раннього юнацького віку. Розвиток самосвідомості в ранній юності. Розвиток спонукальної сфери особистості у період ранньої юності. Розвиток пізнавальної сфери в ранній юності. Розвиток сприймання старшокласників. Показники соціально-психологічної готовності випускника школи до самостійного життя

Тема 13. Поняття про темперамент. Властивості темпераменту

Темперамент як характеристика індивіда з боку динамічних властивостей його психіки. Критерії темпераменту, як динамічної характеристики поведінки людини.

Основні підходи до вивчення темпераменту. Гуморальна теорія темпераменту (Гіппократ, Гален). Конституціональні теорії темпераменту (Е. Кречмер, У. Шелдон). Фізіологічні теорії темпераменту (І. П. Павлов, Б. М. Теплов та В. Д. Небиліцин).

Тип вищої нервової діяльності і темперамент. Сила нервової системи. Врівноваженість нервових процесів. Рухливість та інертність нервових процесів. Типи нервової системи за І. П. Павловим. Співвідношення типів нервової системи і типів темпераменту.

З огляду на основні властивості темпераменту, психологічні характеристики основних класичних типів темпераменту за Я. Стреляу: холерик, сангвінік, флегматик та меланхолік.

Тема 14. Поняття про характер. Історія його вивчення

Характер, як сукупність постійних індивідуально-психологічних властивостей людини. Історія розвитку вчення про характер. Фізіологічні основи характеру. Структура характеру.

Спрямованість – головна складова структури характеру особистості. Особливості вираження спрямованості характеру. Розумові риси характеру і їх особливості. Емоції як основа рис характеру і їх вплив на життєдіяльність особистості. Вольові риси характеру і особливості їх прояву. Зовнішні прояви і виразні риси характеру особистості.

Акцентуації характеру. Акцентуації в характері підлітків. Типи акцентуацій характеру підлітків. Фактори, що впливають на формування акцентуацій характеру. Особливості ступеня вираження характеру. Механізми формування характеру людини в онтогенезі. Особливості розвитку характеру в підлітковому віці.

Тема 15. Поняття про здібності, їх природа

Здібності, як індивідуально-психологічні характеристики особистості. Особливості здібностей. Особливості зв'язку здібностей з діяльністю. Ознаки наявності здібностей до певного виду діяльності.

Теорії здібностей. Теорія успадкованих здібностей, яка була теоретично обґрунтована Ф. Гальтоном. Теорія придбаних здібностей, яка заснована французьким просвітителем К. Гельвецієм. Теорія діалектики спадкового і набутого в здібностях.

Класифікація видів здібностей, укладених за різними ознаками. Два рівня прояву здібностей людини в психологічній науці: якісний та кількісний рівень прояву здібностей. Рівні прояву здібностей кількісного рівня: наявність задатків, обдарованість, талановитість та геніальність.

Механізми розвитку здібностей. Загальні характеристики задатків. Схильність, як перша і найбільш рання ознака обдарованості. Вплив соціального середовища на розвиток здібностей особистості. Власна активність особистості, як чинник успішного розвитку здібностей.

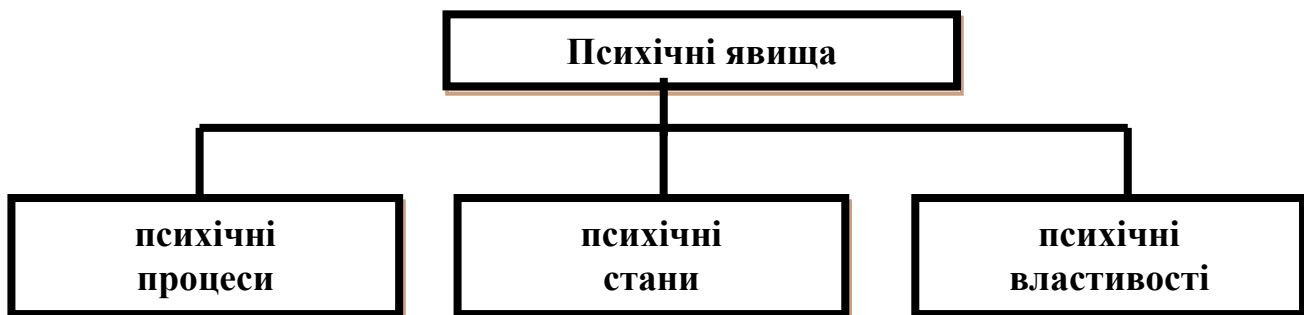
3.ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. Загальне поняття про психологію як науку. Предмет психології та її завдання. Місце психології в системі інших наук. Галузі психології

Студенти повинні знати особливості оформлення психології як самостійної науки. Вони повинні дати визначення психології. Студенти повинні вміти визначити завдання психології.

Велику увагу в даній темі необхідно звернути на фундаментальні і прикладні галузі психологічної науки.

Студенти повинні знати основні етапи розвитку психології. При підготовці до практичного заняття доцільно вивчити, що таке психіка. Одне із складних питань для засвоєння студентами є структура психічних явищ, тому для полегшення вивчення цього питання в методичних рекомендаціях пропонується схема основних форм прояву психіки.

У свою чергу, вчені виділяють наступні функції психіки: пізнавальну, відображаючу та регулятивну. Студенти повинні розрізняти форми регулятивної функції: конструктивну та деструктивну.

На практичних заняттях, в рамках заданої теми, необхідно розкрити основні методи, які використовує психологія: спостереження, експеримент, опитування та тести.

Студенти, які претендують на високу оцінку, мають визначити основні відмінності розвитку психіки людини від психіки тварин.

Тема 2. Загальні засади вікової психології

Студенти повинні знати особливості оформлення вікової психології як галузі психологічної науки. Вони повинні дати визначення вікової психології. Студенти повинні вміти визначити об'єкт, предмет, джерела, функції і завдання вікової психології.

Велику увагу в даній темі необхідно звернути на місце вікової психології в системі психологічних наук. Студенти повинні знати основні напрями, концепції, теорії вікової психології. При підготовці до практичного заняття доцільно вивчити теоретичні основи і методологічні засади вікової психології.

На практичних заняттях, в рамках заданої теми, необхідно розкрити принципи та методи вікової психології.

Студенти, які претендують на високу оцінку, мають розкрити особливості виникнення і розвитку вікової психології, особливо в Україні.

Тема 3. Поняття про відчуття. Класифікація відчуттів

У даній темі значну увагу необхідно звернути на питання чіткого визначення поняття "відчуття", оскільки це дає можливість визначити фізіологічну основу відчуттів.

Предметом глибокого вивчення в даній темі є класифікація відчуттів, яка відбувається за кількома ознаками: при наявності безпосереднього контакту рецептора з подразником та по розташуванню рецепторів. В рамках кожної з цих груп відчуття поділяють на види залежно від аналізаторів і адекватних (відповідних) їм подразників. При визначенні поняття "зорові відчуття" необхідно звернути особливу увагу на дві великі групи зорових відчуттів: ахроматичні і хроматичні. Студенти повинні розрізняти три види слухових відчуттів: мовні, музичні та шуми.

На практичних заняттях, в рамках заданої теми, необхідно розкрити властивості відчуттів: якість, інтенсивність, тривалість, локалізацію. Студенти при відповіді мають акцентувати увагу на

понятті порогів чутливості, особливостях адаптації до подразників, взаємодії відчуттів, сенсibiliзації, контрасті відчуттів та синестезії.

Студенти, що претендують на високу оцінку, мають знати особливості розвитку відчуттів на різних вікових етапах. Особливості прояву властивостей і характеристик відчуттів в процесі навчання: молодший шкільний вік; підлітковий вік; старший шкільний вік.

Тема 4. Поняття про увагу, її критерії і функції.

Увага— це особлива форма психічної діяльності, яка проявляється в спрямованості і зосередженості свідомості на значущих для особистості предметах, явищах навколишньої дійсності або власних переживаннях.

У процесі підготовки до заняття необхідно звернути увагу на основні критерії уваги, які стосуються практично всіх аспектів психічної діяльності від зовнішніх реакцій до суб'єктивних вражень: зовнішні реакції, збільшення продуктивності пізнавальної діяльності, вибірковість (селективність) інформації та ясність і виразність змістів свідомості.

Студенти повинні визначити основні функції уваги, опираючись на дану таблицю: активізація потрібних та гальмування непотрібних на даний момент психологічних та фізіологічних процесів; сприяння організованому та цілеспрямованому відбору інформації, яка надходить до організму відповідно до його актуальних потреб; забезпечення вибіркової і тривалої зосередженості психічної активності на одному і тому самому об'єкті або виді діяльності

При вивченні поняття "уваги" студенти мають дати визначення таким видам уваги, як: зовнішня (сенсорна) та внутрішня (інтелектуальна) увага, мимовільної, довільної і післядовільної уваги.

Слід назвати фізіологічні механізми уваги та розкрити особливості вчення про домінанту. Студенти повинні знати, що увага є динамічною стороною протікання пізнавальних процесів, вона не має власного змісту, а також продукту, але має специфічні властивості: концентрація, інтенсивність, стійкість, обсяг, розподіл,

переключення. Студенти повинні розкрити значення уваги для пізнавальної діяльності особистості, особливо у молодшому шкільному віці та у підлітків.

Студенти, що претендують на високу оцінку, мають дати визначення понять "відволікання (неуважність)" та уважність і вказати основні фізіологічні особливості протікання даного процесу. Студенти повинні вказати основні відмінності між справжньою та уявною неуважністю. Студенти повинні розкрити особливості розвитку уваги в онтогенезі.

Тема 5. Поняття про пам'ять. Функції та теорії пам'яті

Студенти повинні надати визначення тому, як в психологічній науці розглядається пам'ять. Студенти повинні дати визначення та вказати основні відмінності генетичної та індивідуальної пам'яті.

Оскільки значення пам'яті для людини важко переоцінити, студенти при підготовці до практичного заняття мають звернути увагу на базові функції пам'яті і особливості їх прояву у молодших школярів та підлітків.

Особливу увагу студенти мають звернути на питання класифікацій видів пам'яті, здійснених за різними ознаками: залежно від того, що саме людина запам'ятовує і відтворює; залежно від тривалості зберігання інформації та залежно від активності свідомості людини.

При вивченні теорій функціонування пам'яті необхідно мати на увазі, що в психологічній науці виділяють наступні теорії пам'яті:

- Асоціативна теорія роботи пам'яті: пам'ять – набір асоціативних зв'язків, які накопичуються і ускладнюються протягом життя людини (асоціації різняться за схожістю, контрастом та суміжністю);
- Нейронна теорія роботи пам'яті пояснює роботу пам'яті з точки зору фізіології: пам'ять працює в два етапи (запам'ятовування інформації, її пригадування);
- Біохімічна теорія роботи пам'яті розглядає мозкові механізми

пам'яті: стимул викликає перегрупування молекул нейронів - ДНК і РНК, збільшуючи в них вміст РНК, яка, як відомо, служить основою онтогенетичної пам'яті. При повторному стимулі РНК резонує на знайомий сигнал, і це є основою пам'яті.

Студенти повинні розрізняти основні процеси та механізми пам'яті та надати чітке їх визначення. При підготовці до практичного заняття необхідно знати, що запам'ятовування буває мимовільне, довільне, механічне та осмислене. Студентам потрібно вказати фактори, що визначають успішність запам'ятовування. При відповіді на практичному занятті необхідно вказати, що інформація зберігається в психіці людини на двох рівнях – усвідомленому і неусвідомлюваному. Можна також перерахувати чинники, що визначають якість зберігання інформації.

Слід звернути увагу, що відтворення має три форми: впізнавання, пригадування та спогади. Студенти мають вказати певні чинники, що впливають на успішність відтворення. Потрібно знати, що забування проявляється в двох основних формах: неможливість пригадати або дізнатися; неправильне пригадування або впізнавання.

Студенти, що претендують на високу оцінку, мають вказати індивідуальні особливості пам'яті та розкрити особливості її розвитку у молодшому шкільному та підлітковому віці.

Тема 6. Поняття про уяву, її функції та особливості

При підготовці до практичного заняття необхідно дати визначення поняття "уява". Необхідно звернути увагу, що якими б дивними не здавалися продукти людської уяви, основою для їх побудови завжди є попередній досвід людини, ті враження, які зберігаються в її свідомості. Види образів уяви:

- Уявлення того, що існує в дійсності, але чого людина ніколи не сприймала раніше
- Уявлення історичного минулого
- Уявлення того, що буде в майбутньому

➤ Уявлення того, чого ніколи не було в дійсності

При відповіді на практичному занятті слід вказати у чому полягають функції уяви, її характерні риси.

Студенти повинні дати визначення наступним видам уяви: активна, пасивна, мимовільна, довільна, відтворююча, творча уява та мрія. Акцентувати увагу необхідно також на тому, що уява проявляється в різній за змістом діяльності, тому розрізняють такі види уяви: художню, технічну і наукову уяву. Слід розкрити роль кожного виду уяви в процесі навчання.

Студенти, що претендують на високу оцінку, мають вказати основні відмінності мрії від творчої уяви. Вони повинні дати визначення фізіологічній основі уяви; вказати особливості розвитку уяви молодшому шкільному та підлітковому віці. Студенти мають розкрити особливості зв'язку уяви з сприймання та пам'яттю.

Тема 7. Поняття про процес "мислення", його особливості

Студенти повинні надати визначення поняття мислення. Логічним є необхідність визначення понять "розумові дії" та "розумові операції". Студенти мають дати визначення наступним розумовим

операціям: аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення, конкретизація.

При підготовці до практичного заняття студенти мають дати визначення проблемній ситуації та представити схему рішення розумової задачі. В рамках заданої теми необхідно вказати форми мислення та схему рішення розумової задачі.

Студентам необхідно, крім визначення видів такої форми мислення як поняття, навести приклади їх формування у підлітковому та молодшому шкільному віці. Необхідно вказати основні види судження і навести приклади. При підготовці за даною темою особливу увагу треба звернути на особливості індуктивного та дедуктивного умовивіду в підлітковому та молодшому шкільному віці.

Студенти повинні розрізняти наочно-дієве мислення, наочно-образне мислення та словесно-логічне (абстрактне) мислення, також вказати відмінності теоретичного мислення від практичного, творчого (продуктивного) від відтворюючого (репродуктивного) мислення.

Студенти, що претендують на високу оцінку, мають вказати індивідуальні особливості мислення та особливості розвитку видів мислення в молодшому шкільному, підлітковому та старшому шкільному віці.

Тема 8. Мова і мовлення: загальні характеристики

Знайомство з цією темою слід почати з пояснення психологічних понять "мовлення" та "мова" та вказати їх основні відмінності. При підготовці до практичного заняття необхідно акцентувати увагу на аспектах слова та особливостях словникового запасу.

Мовлення грає особливу роль у процесі навчання, тому особливу увагу потрібно звернути на визначення його функцій: вираження, впливу, повідомлення та позначення.

Студенти повинні вказати основні відмінності таких видів мовлення: зовнішнє та внутрішнє мовлення; невербальне та вербальне мовлення; усне та письмове мовлення; діалогічне та монологічне мовлення у шкільній діяльності.

Студенти, що претендують на високу оцінку, мають дати визначення фізіологічної основи та особливостей розвитку мовлення у молодшому шкільному, підлітковому та старшому шкільному віці, вказати теоретичні проблеми виникнення мовлення.

Тема 9. Поняття про емоції і почуття, їх особливості

Оскільки емоції грають велику роль в житті людини та впливають на всі сфери діяльності молодшого школяра, а особливо підлітків, студентам необхідно дати не тільки визначення цього поняття, а і вказати основні емоції, що виділяються в психологічній

науці.

При вивченні даної теми потрібно звернути увагу на розкриття поняття "почуття". Студенти повинні вказати основні відмінності почуттів від емоцій.

В процесі розглядання особливостей емоцій і почуттів, слід зупинитися на наступних властивостях: полярність, рівень активності, інтенсивність та тривалість.

Акцентувати увагу потрібно також на тому, що як будь-які інші прояви психіки, афективна сфера учня має позитивні і негативні наслідки для його особистості. Для визначення позитивних і негативних аспектів прояву емоцій і почуттів в методичних рекомендаціях представлені наступні схеми:

- емоції виконують сигнальну функцію (є вісником змін в людині);
- виконують регулятивну функцію (спонукають людину до знань, роботи, вчинків або утримують);
- вносять різноманітність, збагачують життя людини;
- активізують роботу організму;
- допомагають налагоджувати взаємини між людьми;
- любов як явище почуття підносить особистість, надихає на прагнення до самодосконалості;
- пізнавальний інтерес як прояв інтелектуальних почуттів активізує і покращує навчання;
- позитивні емоції сприяють натхненню, тобто є складовим компонентом творчості;
- сміх як прояв радості допомагає людині розслабитися, відпочити тощо.

Особливості негативного впливу афективної сфери:

- поганий настрій пригнічує психіку і організм людини;
- сильні емоції і почуття шкодять в бізнесі, оскільки ускладнюють інтелектуальну діяльність;
- афективні і стресові (дістресові) емоційні стани порушують самовладання і контроль поведінки;
- нерозділене кохання пригнічує, а сліпе - позбавляє людину

свободи волі;

- ревнощі, злість, страх можуть спровокувати вчинення злочину;
- домінування негативних емоцій може викликати розлади або хвороби;

- сильно часті переживання сорому в дитинстві можуть сформувати низьку самооцінку;

- емоційність людини викликає суб'єктивізм в науці і діяльності.

Слід звернути увагу при підготовці до практичного заняття на відмінності між наступними видами емоцій: позитивні та негативні емоції; нейтральні емоції; стенічні та астенічні емоції; захоплення та уподобання.

У афективної сфері людини особливе місце посідають вищі почуття, тому доцільним і важливим є визначення цього поняття та основних видів вищих почуттів.

Для засвоєння знань з цієї проблеми, слід більш детально познайомитися з такими емоційними станами, як: настрій, афект, стрес, дістрес та фрустрація.

Студенти повинні знати основні джерела настрою та його особливості. Необхідно зупинитися на відмінностях між поняттями "настрій" та "афект", а також "стрес" та "дістрес". При відповіді на питання потрібно вказати, особливості афектів та дати визначення поняття "афективний комплекс". У світлі розгляду особливостей емоційних станів, слід вказати різновиди фрустрації.

Студенти, що претендують на високу оцінку, мають вказати, що є фізіологічним механізмом емоцій, а також розкрити особливості внутрішніх (вісцеральних) і зовнішніх (експресивних) проявів емоцій та почуттів. Необхідно звернути увагу на розвиток емоцій і почуттів у молодшому та підлітковому віці, і дати визначення поняття "афективний простір".

Тема 10. Воля: характеристика вольових дій і їх розвиток

Студенти повинні розкрити поняття "воля". Вивчаючи дану тему, слід звернути увагу на функції волі: дати визначення головній

та вказати дві конкретизуючі її функції.

При підготовці до практичного заняття доцільно зупинитись на особливостях вольових дій, а саме розкрити поняття "поведінка мимовільного типу" та "свідомі дії", "внутрішні і зовнішні перешкоди"; навести приклади їх прояву в учнів різного вікового періоду. Студенти повинні вказати, що вольові дії відрізняються перш за все рівнем своєї складності, а також за ступенем усвідомленості.

В процесі розглядання мотиваційних аспектів вольових дій, слід звернути увагу на визначення таких понять, як мотиви вольових дій, бажання і потяг, боротьба мотивів і прийняття рішення в навчальному процесі.

Студенти, що претендують на високу оцінку, мають вказати основні психологічні теорії волі. Необхідно визначити фізіологічну основу волі, як психічного процесу. Доцільним буде вказати особливості вольових якостей учнів різного віку та розкрити особливості їх розвитку. Студенти повинні знати психологічну структуру вольового акту.

Тема 11. Особистість

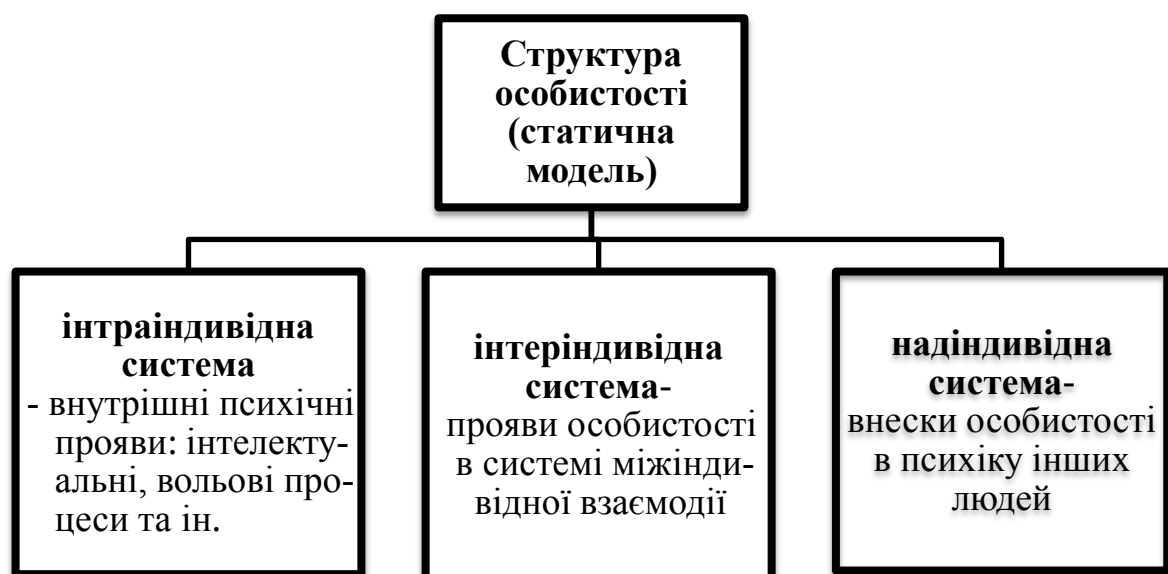
Людина, як відомо, є об'єктом вивчення психології як науки. У свою чергу, Б. Г. Ананьєв виділяв в системі людинознавства чотири основні поняття: індивід, суб'єкт діяльності, особистість і індивідуальність. Для більш докладного розглядання цих питань, доцільно вказати особливості їх співвідношення:

- Людина народжується як **індивід**
- В процесі включення в систему громадських відносин формується **особистість**
- Після формування свідомості індивід стає **суб'єктом**, який активно перетворює світ
- В процесі подальшого індивідуального розвитку людина набуває своєї **індивідуальності**

Неможливо не звернути увагу на визначення типових ознак

індивіда. Студенти повинні вказати, що особистість має певні ознаки, а саме: приналежність тільки людині; функціонування на основі сформованої і здорової свідомості; активність особистісного і суспільного характеру; динамічність (мінливість деяких своїх проявів в залежності від віку людини і обставин її життя); соціальна бажаність (формування і прояв особистісних рис тільки на основі знаходження в соціумі)

Для підвищення рівня підготовки при визначенні структури особистості доцільно використання наданої нижче схеми:

Структура особистості за А. В. Петровським

Студенти, що претендують на високу оцінку, мають розкрити поняття "теорії особистості" та розповісти про погляди на природу особистості з точки зору психодинамічного, когнітивного та гуманістичного підходів; Его-психології; теорії особистісних рис та біоеовіризму. Слід розкрити особливості співвідношення біологічного та соціального в структурі особистості.

Тема 12. Періодизації розвитку особистості

Студенти повинні визначити поняття "періодизація", "стадія розвитку" і вказати рушійні сили, чинники й умови психічного розвитку. Доцільним при підготовці до практичного заняття розкрити

основні зарубіжні та вітчизняні концепції психічного розвитку особистості, з акцентом на шкільному віці: умови, суперечності, об'єктивні і суб'єктивні детермінанти (чинники) психічного розвитку.

Акцентувати увагу також необхідно на понятті "вікові кризи" та на показниках порушення психічного та особистісного розвитку. Студенти повинні вказати роль суспільного навчання і виховання у психічному і особистісному розвитку дитини.

В процесі розгляду особливостей розвитку молодшого школяра, слід вказати анатомо-фізіологічні можливості молодшого школяра, соціальну ситуацію розвитку та провідну діяльність молодшого школяра, особливості розвитку спонукальної і пізнавальної сфери молодшого школяра.

Студенти повинні знати загальні характеристики психічного і особистісного розвитку підлітка: соціальну ситуацію розвитку та провідну діяльність, особливості міжособистісного спілкування і навчання підлітка. Слід розкрити особливості ролі почуття дорослості та потреби підлітка у самоствердженні в процесі навчання.

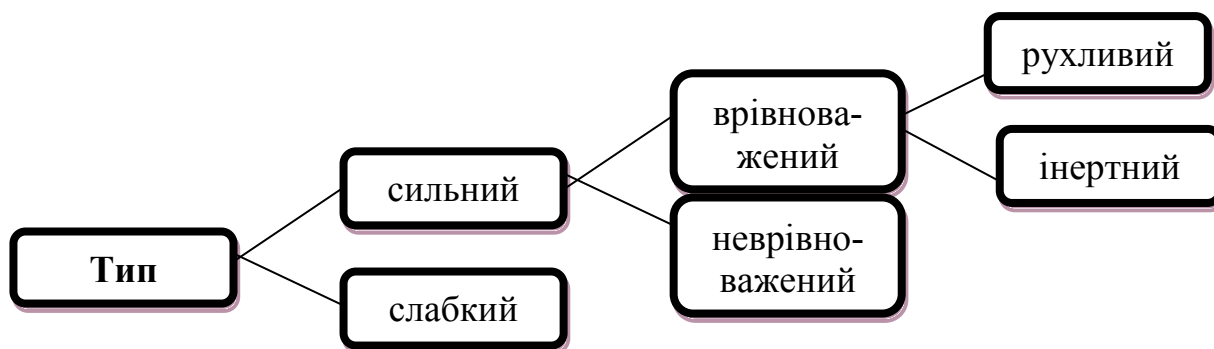
Студенти повинні вказати загальні особливості розвитку старшого шкільного віку: фізичне дозрівання та соціалізація, особливості розвитку спонукальної та пізнавальної сфери.

Студенти, що претендують на високу оцінку, мають розкрити особливості пізнавального розвитку та пізнавальних інтересів у підлітковому віці. Слід звернути увагу на розкриття поняття "педагогічно занедбані підлітки". Доцільно вказати новоутворення молодшого, підліткового та старшого шкільного віку. Студенти повинні зупинитись на визначенні показників соціально-психологічної готовності випускника школи до самостійного життя.

Тема 13. Поняття про темперамент. Властивості темпераменту

Студенти повинні визначити поняття "темперамент". В даній темі особливу увагу необхідно звернути на критерії темпераменту. Доцільним при розгляді даної проблеми зупинись на певних індивідуальних властивостях і звернути увагу на типи нервової

системи за І. П. Павловим.

Типи нервової системи за І. П. Павловим

Студенти повинні вказати особливості співвідношення типів нервової системи і типів темпераменту (в якості допоміжного матеріалу необхідно використовувати таблицю 1).

Таблиця 1

Співвідношення типів нервової системи і типів темпераменту

Сила	Врівноваженість	Рухливість	Тип темпераменту
сильний	врівноважений	рухливий	сангвінік
сильний	врівноважений	інертний	флегматик
сильний	неврівноважений		холерик
слабкий			меланхолік

Студенти, що претендують на високу оцінку, мають вказати основні підходи до темпераменту, основних представників даних підходів та розкрити особливості поглядів кожного підходу на природу темпераменту у дітей молодшого, підліткового та старшого шкільного віку. З огляду на основні властивості темпераменту слід розкрити психологічні характеристики основних класичних типів темпераменту за Я. Стреляу і їх особливості прояву в навчальній діяльності.

Тема 14. Поняття про характер. Історія його вивчення

Студенти повинні визначити поняття "характер" та його структуру, а це означає виділити в ньому головні компоненти, без яких цілісність характеру уявити не можливо:

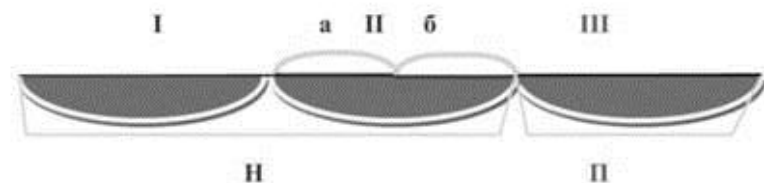
- **Спрямованість особистості виражається у:** відношенні до роботи; ставленні до себе; відношенні до інших людей; ставленні до природи, речей;
- **Розумові риси:** розсудливість, спостережливість, помірність і т. п.;
- **Емоційні риси:** гарячність, запальність, співпереживання, грубість тощо;
- **Вольові риси:** рішучість, нерішучість, самостійність тощо.

Акцентувати увагу також необхідно на наведені прикладів рис характеру, які відносяться до кожного компоненту його структури. Слід зупинитись при розкритті даної теми на тому, що характер людини оцінюють за певними зовнішніми проявами:

- Вчинки і дії (свідомі і навмисні дії);
- Особливості мовлення: гучне/тихе, швидке/повільне, емоційне/стримане;
- Зовнішній вигляд: усміхнене/похмуре обличчя, вираз очей, хода.

Майже всі психологи підкреслюють, що характер може бути виражений більшою або меншою мірою, тому студенти при розкритті даної проблеми можуть використовувати наступну схему:

Рисунок ступеня вираження характеру

- (Н)—зона абсолютно нормальних характерів:
  - I – "середні" характери,
  - II – акцентуйовані характери: а – приховані акцентуації, б – явні акцентуації;
- (П)— зона сильно відхилених характерів:
  - III - психопатії.

Слід зазначити, що таке акцентуація характеру. Студенти, що претендують на високу оцінку, мають знати історію розвитку вчення щодо характеру. Особливу увагу необхідно звернути на фізіологічні основи характеру та механізми його формування в онтогенезі.

Тема 15. Поняття про здібності, їх природа

Традиційно в психологічній науці здібності визначають, як індивідуально-психологічні характеристики людини, що відповідають вимогам певної діяльності і є умовою успішного її здійснення. Отже, доцільно при підготовці за даною темою зупинитись на особливостях здібностей.

Здібності тісно пов'язані з діяльністю, тому слід акцентувати увагу на розкритті особливостей цього зв'язку. Студенти повинні знати ознаки наявності здібностей до певного виду діяльності, особливо до різних видів учбової діяльності.

Для якісного засвоєння знань потрібно розглянути класифікацію видів здібностей, укладених за різними ознаками та вказати відмінності між цими видами.

Студенти повинні знати, що в психології прийнято визначати два рівня прояву здібностей людини і надати їм визначення. Необхідно звернути увагу на те, що кількісний рівень прояву здібностей має такі рівні: наявність задатків, обдарованість, талановитість та геніальність.

Студенти, що претендують на високу оцінку, мають знати, що історично склалися три концепції з питання походження здібностей та розкрити суть даних концепцій. Необхідно розкрити механізми розвитку здібностей. Студенти повинні вказати особливості впливу соціального середовища на розвиток здібностей особистості при акцентуванні впливу учбового процесу. Слід розкрити внесок власної активності учнів як чинник успішного розвитку здібностей.

4. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Тема 1. Загальне поняття про психологію як науку. Предмет психології та її завдання. Місце психології в системі інших наук. Галузі психології

1. Роль і місце психології в розвитку інших наук.
2. Методологічні засади загальної та вікової психології.
3. Розвиток психіки в онтогенезі та філогенезі.
4. Свідомість як вищий рівень розвитку психіки. Функції свідомості.
5. Диференціація понять психіки та свідомості.
6. Предмет та завдання психології на сучасному етапі розвитку суспільства
7. Вікові періодизації в рамках психологічних теорій розвитку.

Тема 2. Загальні засади вікової психології

1. Основні розділи вікової психології.
2. Онтогенез та філогенез.
3. Основні характеристики методів вікової психології.
4. Риси розвитку психіки.
5. Основні закономірності розвитку психіки.

Тема 3. Поняття про відчуття. Класифікація відчуттів

1. Поняття чутливості та способи її вимірювання.
2. Значення відчуттів у житті людини.
3. Особливості адаптації різних аналізаторних систем.
4. Особливості взаємодії відчуттів.

Тема 4. Поняття про увагу, її критерії і функції

1. Роль уваги в житті людини.
2. Способи дослідження властивостей уваги.
3. Увага як фактор успішності в будь-якій діяльності.
4. Концепція розвитку уваги Л. С. Виготського.
5. Індивідуальні підходи до розвитку уважності.
6. Особливості взаємозв'язку уваги та відчуттів.

Тема 5. Поняття про пам'ять. Функції та теорії пам'яті

1. Фізіологічні основи пам'яті.
2. Зв'язок пам'яті з іншими психічними процесами.
3. Розлади пам'яті.
4. Типи пам'яті та їх відмінність від видів пам'яті.
5. "Ефект краю" та закон забування.
6. Закони пам'яті.
7. Феноменальна пам'ять. Дослідження А.Р. Лурії.

Тема 6. Поняття про уяву, її функції та особливості

1. Місце уяви в психічній активності.
2. Механізми створення образів уявою.
3. Відмінність творчої уяви від мрії.
4. Основні етапи формування уявлюваних образів.
5. Особливості взаємозв'язку уяви з процесом пам'яті.
6. Роль мрії в житті людини.
7. Уява та органічні процеси.
8. Роль уяви в житті людини.

Тема 7. Поняття про процес "мислення", його особливості

1. Експериментальні дослідження А. Біне.
2. Теорія розвитку інтелекту Ж. Піаже.
3. Зарубіжні та вітчизняні шкали виміру інтелекту.
4. Взаємозв'язок між мисленням і пам'яттю.
5. Філогенетичний аспект формування мислення.
6. Творче мислення та уява.

Тема 8. Мова і мовлення: загальні характеристики

1. Теоретичні проблеми походження мови.
2. Когнітивна теорія Ж. Піаже.
3. Теорія Л. С. Виготського.
4. Мовлення як інструмент мислення.
5. Індивідуальні особливості мовлення.
6. Порушення мовлення.

7. Різниця між усним та невербальним мовленням.
8. Особливості розвитку мовлення в філогенезі.

Тема 9. Поняття про емоції і почуття, їх особливості

1. Поняття емоційного стресу. Фази його перебігу.
2. Вплив почуттів на міжособистісні відносини.
3. Вплив стану фрустрації на життя людини.
4. Механізми регуляції психічного стресу по Ф. Б. Березіну.
5. Основні стадії стресу по Г. Сельє.

Тема 10. Воля: характеристика вольових дій і їх розвиток

1. Типи рішучості по Джемсу.
2. Особливості вольової регуляції поведінки (саморегуляція).
3. Роль потреб, емоцій, інтересів і світогляду у формуванні вольових дій.
4. Структура та загальні характеристики вольових якостей на різних етапах онтогенезу.
5. Види вольових дій.
6. Особливості формування вольових якостей.

Тема 11. Особистість

1. Рівні ієрархії людської організації.
2. Концепція структури особистості К. К. Платонова.
3. Взаємозв'язок соціального та біологічного в особистості.
4. Інкультурація.
5. Стійкість властивостей особистості.

Тема 12. Періодизації розвитку особистості

1. Теорія дозрівання А. Гезелла.
2. Нормативний підхід Л. Термена.
3. Теорія трьох ступенів розвитку К. Бюлера.
4. Концепція соціального навчання. А. Бандур.
5. Теорія Р. Сірса.
6. Когнітивні теорії в психології розвитку.

7. Теорія Ж. Піаже.
8. Теорія морального розвитку Л. Колберга.
9. Культурно-історична концепція Л. С. Виготського.
10. Періодизація психічного розвитку за Л. С. Виготським.
11. Періодизація психічного розвитку за Д. Б. Ельконіним.
12. Періодизація розвитку особистості за А. В. Петровським.

Тема 13. Поняття про темперамент. Властивості темпераменту

1. Основні ознаки подібності існуючих теорій темпераменту.
2. Роль темпераменту в житті людини.
3. Роль темпераменту в структурі особистості.
4. Зв'язок ВНС з типом темпераменту.
5. Вплив темпераменту на професійну діяльність особистості.
6. Зв'язок темпераменту з іншими властивостями особистості.

Тема 14. Поняття про характер. Історія його вивчення

1. Роль характеру в житті людини.
2. Типи акцентуацій характеру за А. Є. Лічко.
3. Типи акцентуацій характеру за К. Леонгардом.
4. Риси характеру і відносини особистості.
5. Характер і діяльність.

Тема 15. Поняття про здібності, їх природа

1. Особливості розгляду здібностей в Позитивній психотерапії.
2. Роль здібностей в житті людини.
3. Місце і роль здібностей в структурі особистості.
4. Талант, обдарованість та геніальність як рівні прояву здібностей.
5. Взаємозв'язок і взаємна компенсація різних здібностей у людини.
6. Взаємозв'язок здібностей та рівня інтелекту.

6. ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Предмет і задачі психології.
2. Вікова психологія: предмет, завдання та методи.
3. Основні галузі психології.
4. Етапи розвитку психології.
5. Історія розвитку вікової психології.
6. Загальне поняття психіки і її функції.
7. Класифікація психічних явищ: психічні процеси, психічні стани, психічні властивості. Їх ознаки та характеристики.
8. Основні групи психологічних методів: об'єктивні і суб'єктивні.
9. Метод спостереження: визначення, правила організації спостережень, проблема об'єктивності.
10. Експеримент як основний метод сучасної психології. Види експериментів.
11. Бесіда, анкета, інтерв'ю, як способи отримання психологічної інформації.
12. Метод тестів: поняття, види, вимоги до тестів, оцінка об'єктивності.
13. Поняття та особливості відчуттів.
14. Загальне уявлення про класифікації відчуттів.
15. Види порогів чутливості.
16. Особливості розвитку відчуттів.
17. Увага, як психологічний процес.
18. Поняття "домінанта" та "субдомінанта".
19. Основні види уваги та їх характеристика.
20. Відмінності між справжньою неухважністю та уявною.
21. Розвиток уваги в онтогенезі.
22. Визначення пам'яті як пізнавального психологічного процесу.
23. Особливості розвитку пам'яті.
24. Визначення поняття "уява". Характерні риси уяви. Види образів уяви. Функції уяви.
25. Індивідуальні особливості уяви.
26. Особливості розвитку уяви.

- 27.Поняття "мислення". Види мислення та їх характеристики.
Основні форми мислення.
- 28.Розкрити поняття "розумова дія" та "розумова операція".
Визначення поняття "проблемна ситуація".
- 29.Мисленєві операції. Особливості вирішення розумового завдання.
- 30.Індивідуальні особливості мислення. Особливості розвитку процесу мислення в онтогенезі.
- 31.Слово і його аспекти. Словниковий та граматичний запас.
- 32.Функції мовлення. Види мовлення.
- 33.Фізіологічна основа мовлення. Етапи мовленнєвого розвитку людини.
- 34.Поняття "емоції" та "відчуття". Форми переживання емоційних станів людиною і їх особливості.
35. Загальна характеристика вольових дій.
36. Вольові якості особистості. Основні етапи і закономірності формування вольових дій в онтогенезі.
37. Мотив вольової дії. Визначення понять "потяг" і "бажання".
Боротьба мотивів.
38. Поняття «індивід», "суб'єкт діяльності", «особистість» та «індивідуальність» в психологічній науці.
39. Фактори формування особистості.
- 40.Вікові періодизації.
- 41.Особливості розвитку в молодшому шкільному віці, підлітковому віці та старшому шкільному віці.
- 42.Вікові кризи і їх вплив на розвиток особистості.
- 43.Визначення поняття "темперамент". Основні теорії темпераменту.
- 44.Особливості типів темпераменту по Я. Стреляу.
- 45.Поняття "характер" та його структура. Фізіологічна основа характеру.
- 46.Спрямованість, як головна складова структури характеру.
- 47.Акцентуації характеру.
- 48.Механізми формування характеру. Біологічна основа характеру.

49. Особливості здібностей. Виразні ознаки прояву здібностей к певній діяльності.
50. Основні теорії здібностей.
51. Види здібностей. Рівні прояву здібностей.
52. Механізми розвитку здібностей.
53. Схильність, як механізм розвитку здібностей.

6. МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ

1. При поточному контролі оцінці підлягають:

- рівень теоретичних знань та вміння працювати з науковою літературою – 10 балів.
- самостійність та повнота аналізу матеріалу – 10 балів;
- знання матеріалу та обґрунтованість висновків – 10 балів;
- активність та систематичність роботи на заняттях – 20 балів.

2. Модульний контроль проводиться після вивчення відповідних тем або блоку тем, при якому оцінюється:

- рівень актуальних питань в рамках психологічної науки – 10 балів.
- вміння студентів самостійно аналізувати і працювати з отриманою інформацією – 20 балів;
- розбір творчих практичних завдань – 20 балів.

3. Підсумковий контроль у формі іспиту, в якому оцінюється рівень практичних та теоретичних знань студентів.

7. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Варій М. Й. Загальна психологія: підр. для студ. вищ. навч. закл. 3-тє вид. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.
2. Вікова психологія: навч. посіб. / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. 2-ге вид., доповн. Київ: Академвидав, 2011. 384с.
3. Винославська О. В., Бреусенко-Кузнєцов О. А., Зливков В. Л. Психологія/ за наук. ред. О. В. Винославської. Київ: Фірма "ІНКОС", 2005. 352 с.
4. Волошина В. В., Долинська Л. В., Ставицька С. О., Темрук О. В. Загальна психологія: практикум. Київ, 2006. 280 с.
5. Гуцало Е. У. Вікова психологія: курс лекцій. Навч.-метод. посібник. Кіровоград: РВВ КДПУ, 2004. 188 с.
6. Гіппенрейтер Ю. Б. Вступ до загальної психології. Курс лекцій. URL: <https://cutt.ly/3N65hze>
7. Дубровська Д. М. Основи психології: навч. посіб. Львів: Світ, 2001. 280 с.
8. Єлісеєв О. П. Практикум із психології особистості. URL: <https://psytests.org/book/eliseev-praktikum.html>
9. Заброцький М. М. Вікова психологія: навч. посіб. Одеса, МАУП, 2002. 104 с.
10. Загальна психологія: Хрестоматія: навч. посібник. [За ред. Скрипченко О. В., Волинська Л. В., Огороднійчук З. В. та ін. Київ: Каравела, 2007. 640 с.
11. Загальна психологія: підручник для студ. вищ. навч. закладів/ за ред. О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук ін. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ: Каравела, 2011. 464 с.
12. Заброцький М. М. Основи вікової психології: навч. посіб. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2006. 112 с.
13. Копець Л. В. Психологія особистості: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Вид дім. «Києво-Могилянська академія», 2007. 460 с.

14. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 128 с.
15. Максименко С. Д. Загальна психологія: навч. посіб. Київ :«Центр навчальної літератури», 2004. 222 с.
16. Маклаков А. Г. Загальна психологія. URL: <https://cutt.ly/kN66noT>
17. Мартинюк Ю. О. Методичні рекомендації до курсу "Загальна та вікова психологія" для факультету хімії та фармації, Одеса : Удача.2019. 51 с.
18. Мацко Л. А., Прищак М. Д. Основи психології та педагогіки: навч. посіб. Вінниця: ВНТУ, 2009. 158 с.
19. М'ясоїд П. А. Загальна психологія Київ: Вища школа, 2001. 487 с.
20. Павелків Р. В. Загальна психологія: підручник. Київ: Кондор, 2012. 576 с.
21. Поліщук В. М. Вікова та педагогічна психологія. Суми, 2005. 330 с.
22. Психологія: підручник / Трофімов Ю. Л., Рибалка В. В., Гончарук П. А. та ін.; за ред. Ю. Л. Трофімова. Київ: Либідь, 2001. 560 с.
23. Рубінштейн С. Л. Основи загальної психології. URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol /rubin/index.php
24. Сергєєнкова О. П, Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Загальна психологія: навч. посіб. Київ «Центр учбової літератури», 2012. 296 с.
25. Ушакова І. М. Вікова психологія: курс лекцій. Харків: НУЦЗУ, 2016. 123 с.
26. Хьелл Л., Зиглер. Д. Теорії особистості. URL: <https://cutt.ly/XN65Wt6>
27. Штерн А. С. Вступ в психологію. URL: <https://cutt.ly/qN65XwT>

Додаткова

1. Боно Е. Серйозне творче мислення/ пров. з англ Д. Я. Онацькая. URL: <https://cutt.ly/qMqqusm>
2. Валлон А. Психічний розвиток дитини. URL: <https://booksee.org/book/670649>

3. Виготський Л. С. Психологія розвитку дитини. URL: <https://cutt.ly/hMqqnBW>
4. Гордєєва Т. О. Психологія мотивації досягнення. URL: <https://www.litmir.me/br/?b=686119&p=1>
5. Дормашев Ю. Б., Романов В. Я. Психологія уваги. URL: <https://cutt.ly/tMqqOLF>
6. Дроботун М. М., Уличний І. Л., Ключек І. Г. Діагностика та розвиток пізнавальної сфери. Кіровоград: РВВ КДПУ, 2001. 70 с.
7. Ізард К. З. Психологи емоцій. URL: <https://cutt.ly/2Mqq2yI>
8. Ільїн Є. П. Мотивація і мотиви. URL: <https://cutt.ly/5MqwaFu>
9. Ільїн Є. П. Психологія волі. URL: <https://cutt.ly/sMqwl2m>
10. Кириленко Т. С. Психологія: емоційна сфера особистості: Навчальний посібник. Київ: Либідь, 2007. 256 с.
11. Леонтьєв А. М. Вибрані психологічні твори/ під ред. В. В. Давидова та ін. В. Давидова та ін. URL: <https://cutt.ly/ZMqwSuN>
12. Леонгард К. Акцентуйовані особистості. Київ: Ексмо-Пресс, 2001. 544 с.
13. Лурія О. Р. Нейропсихологія пам'яті: порушення пам'яті при локальних ураженнях мозку. URL: <https://cutt.ly/RMqryz2>
14. Лурія О. Р. Загублений і повернутий світ. Маленька книжка про велику пам'ять. URL: <https://cutt.ly/TMqrXAC>
15. Ліндсей П. Перероблення інформації у людини: Введення в психологію/ пер. з англ. під ред. А. Р. Лурія. URL: <https://bookree.org/reader?file=792668>
16. Мартинюк Ю. О. Проблема емоційних станів особистості в психологічній науці. *Вісник Одеського державного університету*. Том 22. Випуск 1 (43), 2017 р. С. 136-144.
17. Мартинюк Ю. О. Робота із сімейною системою, де присутня дитина з ДЦП у позитум підході. *«Життя, конфлікти і любов у транскультуральному світі»*. Одеса, 2017. С. 60-64.
18. Мартинюк Ю. О. Особливості роботи із сімейною системою, що включає дітей з особливими потребами в позитум підході. Славена, Варна, 2017. С. 41-56
19. Мартинюк Ю. О. Особливості сприйняття живопису як результат

- життєвого шляху особистості. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Вип. 1. Херсон: Гельветика, 2020. С. 40-46. (Серія «Психологічні науки»).
20. Мартинюк Ю. О. Особливості виховання як чинник формування уподобань стилів у живописі. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2020. Випуск 6. С. 100–107.
21. Нуркова В. В. Пам'ять. Изд.: Академия, 2006. 320 с.
22. Павлик О. Специфіка писемного мовлення і засоби його розвитку. № 9. Донецьк: Початкова школа, 2002. С. 45-48.
23. Пезешкиан Х., Воронов М. Введение в позитивную психологию и психотерапию. Харьков, 2003. 66 с.
24. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / ред. Білан О. І., Возна Л. М., Максименко О. Л. та ін.. Тернопіль: Мандрівець, 2012. 264с.
25. Романець В. А. Психологія творчості. Київ: Либідь., 2000. 365 с.
26. Слободчиков В. І., Ісаєв Є. І. Психологія розвитку людини. URL: <https://www.litmir.me/br/?b=229030&p=1>
27. Психологія розвитку та вікова психологія. Київ: вид. «Каравела», 2009. 449 с.
28. Старагіна І. П. Про мовний розвиток молодших школярів. Педагогіка і психологія. № 1. Харків, 2000. С. 10-16.
29. Тетеріна О. Уява як пізнавальна здібність. № 4. Полтава: Завуч, 2000. С. 5-10.
30. Титов І. Г. Творча уява молодшого школяра. *Практична психологія та соціальна робота*. № 4. Полтава, 2006. С. 72–76.
31. Martynyuk Julia. Peculiarities of working with a child with the frame work of a positive approach using fairy tale analysis and fairy tale therapy. *Єдинство во многообразии. Positive Psychotherapy - Unity with indiversity*. Изд.: Славена, 2019. С. 58-64.

8. ЕЛЕКТРОННІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. Загальна психологія - Максименко С. Д. [Електронний ресурс] — Режим доступу <http://studentbooks.com.ua/content/view/1264/1/>
2. Бібліотека книг з психології <https://stud.com.ua/psihologiya/>
3. Библиотека психологического форума «My Word» [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://psylib.org.ua>
4. Библиотека научной и учебной литературы. <http://sbiblio.com/biblio/default.aspx>
5. Виртуальная библиотека по психологии [Электронный ресурс] — Режим доступа: <https://upsihologa.com.ua/skachat.php?kniga=77>
6. "Каталог психологической литературы» [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://psyagr.blogspot.com/2013/06/blog-post.html>
7. Наукова бібліотека ОНУ ім. Мечникова [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://lib.onu.edu.ua>

Навчальне видання

Мартинюк Юлія Олександрівна

ЗАГАЛЬНА ТА ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ

Методичні рекомендації з курсу

Спеціальність 014 Середня освіта (за предметними спеціалізаціями)

Предметна спеціальність 014.05 (Біологія та здоров'я людини)

Підп. до друку 09.11.2022. Формат 60x84/16.

Ум.-друк. арк. 2,54. Тираж 10 пр.

Зам. № 2491.

Видавець і виготовлювач

**Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова**

65082, Україна, м. Одеса, вул. Єлісаветинська, 12

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4215 від 22.11.2011 р.

Тел.: (048) 723 28 39, E-mail: druk@onu.edu.ua